

Religie, Zingeving & Levensbeschouwing (RZL)

Prof. Dr. J. Geldhof

3 oktober

Inleidend college

We gaan in dit college de kritische messen aanslijpen en beginnen met volgend vooroordeel: “Theologie en filosofie hebben niets met elkaar te maken!”. Niets is minder waar met betrekking tot de **liturgie**: antropologische vragen, waarbij de taal vaak heel belangrijk is... De meeste complexe vragen bevinden zich op het kruispunt van drie velden m.n. de wijsbegeerte, godgeleerdheid en ideeëngeschiedenis (hoe, in welke context zijn bepaalde ideeën ontstaan). Bij deze laatste discipline denken we bijvoorbeeld aan de idee dat mannen en vrouwen gelijkwaardig zijn, wat maakt dat idee x ook een geroep doet op de rede? Deze discipline werkt niet louter historisch, ook andere factoren spelen mee. Wat doe je bijvoorbeeld met andere culturen? Ga je dan andere factoren manipuleren of is dit postkolonialisme? We stellen ons dus niet enkel de vraag ‘wat’ is de mens, maar ook **wie** is de mens.

Het Duits idealisme (na Kant) met figuren als Schelling en Hegel doet niet enkel aan gekke abstracties; waardevol is welke problematieken zij wilden oplossen. Hun opzet bestond uit het door de abstracties heen kijken! Hierbij speelt een **paradox**: taal is heel belangrijk, maar de teksten zelf zijn (literair) slecht geschreven.

I. Doelstellingen

Dit vak wordt gedoceerd binnen een bredere **universitaire context** m.n. het katholiek profiel van de KUL. RZL wordt in alle groepen aangeboden volgens de *personalistische gedachtenlijn*, i.e. een integrale mensvisie waarbij de klemtoon wordt gelegd op de persoonlijkheid en niet op het individu. Vergelijkbaar is de opzet van de ‘humaniora’, letterlijk ‘menschelijker worden’. De mens wordt gevormd in zijn algemeenheid i.p.v. discipline specifiek. Het **christelijk personalisme** gaat uit van een openheid voor symboolgevoeligheid, grote levensvragen en persoonsvragen, gekoppeld aan een ‘commitment’ of engagement. Het typebeeld van de christen is dan ook hij die engagement aangaat. Dit personalisme speelt een historische rol: na de Tweede Wereldoorlog fungeert het als afzetpunt tegen de instrumentalistische mensvisie van de enge ideologieën die aanleiding gaven tot die oorlog. Eenzelfde filosofie zit achter het minorensysteem aan het HIW: Mercier wou dat de student een brede kennis van zaken had. Het

staat dus contra individualisme, consumentisme enz., die als onwaardige mensvisies worden afgedaan. Onder andere Dondeyne is aanhanger van het christelijk humanisme: hij wil breder nadenken over de grenzen heen met een brede mensvisie.

De kwestie woelt verder in de jaren '60 met Leuven Vlaams en daalt neer tot het niveau van elke opleiding. Het vak is geen vak zoals een 'ander': men doet aan reflectie, opinie... en gaat uit van de receptiviteit van de studenten. Er heerst discussie over de legitimiteit, gezien het christendom binnensluipt via een achterpoortje. Ook Geldhof heeft kritiek op de vakbenaming: het is al beter dan het toenmalige '*vraagstukken uit de godsdienstwetenschappen*'. De studenten leren nu omgaan met levensbeschouwelijke vragen (het 'waarom' van o.a. recht, solidariteit...). Merk op dat concepten zoals 'zingeving' en 'levensbeschouwing' niet te vertalen zijn naar andere talen. Er is ook een kramp om het christendom niet meer te benoemen zoals het is, vandaar de vage term 'religie' in de titel van het OPO. Dit is volgens Geldhof een zeer Vlaamse, bekrompen, kleinburgerlijke reflectie. Indien er christelijk zou bijstaan, zou men het afdoen als 'te bekrompen', niet open minded en bovendien niet cool, noch hip. Maar: zijn we niet beter de luis in de pels en vanaf meet aan reeds kritisch? Zouden we niet beter wat afstand nemen van de politieke correctheid en stoppen met de religie dood te zwijgen? Een anekdote in dit verband is een interview met de seksuologe Goedele Liekens, die de vraag of ze wel eens bidt, weigert te beantwoorden wegens 'te intiem'. Hetzelfde speelt bij jongeren vandaag: religie lijkt **taboe**.

Dit OPO is een schijnmanoeuvre: er is geen zekerheid dat je in de les zin zal vinden en het is ook niet zeker dat zoiets moet. Vroeger fungeerden de christelijke religie en existentiële problemen als **communicerende vaten**, conceptueel hoeft dit echter niet. Zingeving is iets als geluk: het valt niet te trainen om er meer te krijgen. Existentiële crisissen komen even vaak voor bij monniken als bij plebs. Zingeving is bovendien geen neutrale term, gezien hij verkeerde verwachtingen schept: het valt niet af te dwingen; vergeefs tracht de mens dit keer op keer te bewerkstelligen. De term van het OPO is dus verkeerd gekozen, omdat het verkeerde verwachtingen schept. We gaan wel in de christelijke humanistische traditie staan. Geldhof vreest dat de maatschappij weer gaat evolueren richting een pluralisme van enge mensvisies. Een 'tegengif' bestaat niet. Het is wél belangrijk om 'personen' te vormen die zich niet in de luren laten leggen. Hier is geen vaste methode voor (cf. supra), anders ben je verloren...

Vandaar: RZL als 'speciaal vakske': het gaat niet om het opvullen van een leemte aan kennis (hedendaagse religie of iets dergelijks). Nee, het draait om ons wapenen met een manier van denken die ontmaskert. Ook gaan we nadenken over religieuze identiteit/specificiteit & gaan we dit op onszelf betrekken (niet didactisch testbaar). Er is humus voor een **bevragsingsattitude**.

Het woord **godsdiens**t geeft in tegenstelling tot de ‘light’ alternatieven goed weer waarover het gaat in de christelijke religie nl. het dienen van God, i.e. het kruis (verticale dimensie). De doelstelling van deze cursus is een heel gerichte focus op één aspect van de problematiek. Het is typisch voor een filosoof om vele te verstaan door in de diepte te gaan. Hier zit een spanning op: filosofen zijn mensen die goed weten, niet per se veel. Vandaar de **filosofiestiek** (veel weten over filosofie) vs. de filosofie! Het is belangrijk om erop te vertrouwen dat je door diep te gaan ook breed gaat, zo is de opleiding wijsbegeerte bijvoorbeeld opgebouwd uit historische vakken, deelgebied specifieke vakken én een thesis (filosoof zijn door in de diepte te gaan). Deze cursus situeert zich tussen Bachelor & Master: vakken worden steeds enger en specifiek, waarbij de toepassingen niet langer voorgekauwd worden. De Nederlandse, 20ste-eeuwse filosoof **Cornelis Verhoeven** kan ons verder op weg helpen. Hij werd opgeleid in de klassieke filologie (Latijn/Grieks) en behandelt Plato & Heidegger op een niet technisch-filosofische manier, maar wel door te denken mét hen. Zo schrijft hij *inleiding tot de verwondering*, geen filosofische overzichtswerk, maar een inleiding tot het doen, het vermogen. Een citaat van hem is “Algemene ontwikkeling heeft niets te betekenen.” Men moet over van alles en nog wat kunnen ‘meebabbelen’ (das Gerede) en hiervoor heeft de filosofie zich laten misbruiken. In de geest van Socrates is het ook belangrijk dat je weet dat je niet weet! De vragen komen er omdat men de onzekerheid wil verdoezelen en niet durft toe te geven; zo evolueert men richting de middelmatigheid. Een tweede citaat: “Kennis en specialistische kennis zijn identiek.” Bijvoorbeeld alles weten over een super zeldzame bacterie. Dit is niet wat Verhoeven bedoelt; hij is ervan overtuigd dat je pas kan zien of iemand iets heeft begrepen als je durft mee te duiken in de diepte. Zo zullen twee specialisten in een verschillende filosofische lezing elkaar begrijpen, omdat ze even diepgaand werken: het gaat om herkenning (het zien van resonanties) boven kennis.

Ook **God** is een serieus filosofisch probleem dat niet al lang werd opgelost door te stellen ‘Hij bestaat niet...’ Vanuit de genoemde paradox zullen we ingewijd worden in de problematiek rond religie i.p.v. gedoceed te worden. De romantische denkwereld van von Bader & Schleiermacher zal dienen als onze springplank. Hun manier van worstelen met problemen willen we begrijpen en ook het probleem zelf trachten we te onthullen (Heidegger: *alatheia*). Belangrijk is om te weten waarover het gaat! Ook je thesis is geen louter leesrapport, je moet worstelen.

II. Cursus (concreet)

Vandaag hebben we de akker geploegd (het ruwwerk), in wat volgt gaan we in op de relevantie van de romantiek in het algemeen (aan de hand van thema's). Aan het eind van het semester gaan we zelf teksten lezen, gelieerd aan die thematieken. We spreken o.a. over rede ⇔ geloof, liefde (religieuze erotiek) en religieuze ervaring. De cursusteksten zijn via de Cudi te koop en bestaan uit (verplichte) primaire teksten en teksten van de prof over de thematieken, daarnaast zijn er achtergrondteksten waarvan je uitgenodigd wordt om kennis te nemen.

III. Examen

Het examen is mondeling en bestaat uit twee vragen: een primaire tekst (waarvan je een blinde kopie krijgt) en een inzicht & overzicht vraag. Deze moet je toepassen op de wereld vandaag.

10 oktober

De Romantiek

Wat kan de relevantie zijn van de romantiek voor de religie vandaag? We duiken meteen in medias res! Inzicht en kennis worden niet enkel bemiddeld door hoe de universiteit werkt (intellectuele manier), evengoed via andere registers van de menselijk ervaring (vb.: beelden/muziek). Vergelijk waar men in de romantiek de nadruk op legt (ook Kant!): het **inbeeldingsvermogen**. Musea zouden bijvoorbeeld moeten ingezet worden in inburgeringscursussen. Merk op dat interiorisering tijd vraagt en haaks staat op hedendaagse tendensen. Cf. *ruvinare* (= kauwen) in de zin van herhalen om zo een verdiept inzicht te krijgen. Zo liggen religieuze teksten ook op de maag en moeten die herkauwd worden, soms zelfs – plastisch – uitgeboerd.

I. De romantiek in beelden: welke klemtonen worden gelegd?

We bekijken verschillende werken van Caspar David **Friedrich**¹, een schilder afkomstig uit Greisvald, een Duits kuststadje, en tijdgenoot van Hegel, Schleiermacher...

1. Wandelaar boven het nevelmeer: toont het *Erhabene* bij Kant. Alsof het onherbergzame toch rust kan geven. Je weet niet wie de figuur is; je wordt meegetrokken. Dit is vergelijkbaar met de literatuurtechniek van bv. een detective en staat in schril contrast met een portrettekening.

---

¹ Voor een overzicht van de werken, zie bijlage.

2. Der Tetchener Altar (voor de huiskapel van een rijke familie): **schandaalwerk**, want de ervaring van godsverlatenheid wordt geïllustreerd. De natuur krijgt een voorname rol (rotsen en dennen) en is veel omvangrijker en prominenter dan Christus. Het verwijt komt dan ook aan de romantici dat ze terug heidens geworden waren i.e. natuur-aanbidders. De aanstoot komt er vooral omdat het om een (protestants) altaar ging. Bijkomend draait het kruis zich weg van de kijker, terwijl Christus je normaliter altijd rechtstreeks aankijkt.
3. Dit illustreert de honger naar het licht en geeft toch vooral een doods gevoel. Ruïnes zijn typisch voor die tijd: het was een belangrijk statussymbool, in Potsdam werd er bijvoorbeeld speciaal eentje gebouwd. Het geeft een soort van gesecculariseerd momento mori weer nl. tot stof & as zult gij wederkeren. Een focus op de sterfelijkheid: confrontatie en worsteling.
4. De Monnik en de zee: groot verlangen om de complexe wereld eenvoudiger te maken; een overweldigende natuur met het gevoel van eenzaamheid. Vergelijk wat Kierkegaard deed: hij maakte ook strandwandelingen in de eenzaamheid.
5. Verlangen naar het licht op de grenzen van waar je kan gaan/staan zonder verzwolgen te worden. De natuur is onherbergzaam, ruw, maar tegelijk wiskundige precisie (vb.: $1/3^e$ licht, $2/3^e$ donker). Dit is typisch romantiek: niet spontaan laten opkomen, anders krijg je nooit een perfecte asymptoot. De schilder rekent af met klassieke vormen van iconografie! Normaal is Christus rood (liefde), Maria blauw (geloof) en Johannes de dooper groen (hoop, hij wees Christus aan als 'Lam Gods'). Vanaf Friedrich (romantiek in het algemeen) ligt de objectiviteit niet meer in die set regels. De soort van objectiviteit (dimensie van transcendentie) wordt tegenwoordig gesteld in de wiskundige precisie. Vergelijkbaar zijn Kants termen nl. de transcendentie kan binnenkomen en zich uiten op verschillende wijzen (vb.: in de wiskunde).
6. De mensen krijgen een kleinere rol, gezien de bevrijding voor de protestanten vanuit het Noorden (m.n. Zweden) kwam tijdens de godsdienstoorlogen (tegen de christenen). Vandaar: turen naar het noorden om het licht te zien. Het Pruisische bewustzijn had een knauw gekregen toen Napoleon (1806) hun zomaar onder de voet liep. Gevolg hiervan is de anti-Franse thematiek, net als de bevrijding van het volk.
7. Ruwheid met christelijke symbolen, doch opnieuw wiskundig perfect. Men wordt binnengetrokken via een helder bergbeekje (doopsel), Christus heeft letterlijk zijn wortels in deze wereld (eucharistie) en de participatie aan de Kerk is van alle tijden (eeuwigheid). Het kruis is cruciaal in het Westen, omdat het de verrijzenis anticipeert.

8. Nog eens commotie: boom en kerk op dezelfde hoogte geplaatst. Persoonlijke worsteling met God: iemand is met veel moeite tot bij Christus geraakt, heeft zijn krukken weggegooid en zit uitgeput tegen een rots naar de crucifix te roepen.

II. Vooroordelen over de romantiek?

Aan de hand van de voorbeelden kunnen we een **tweeledig vooroordeel** over de romantiek wegwerken:

- A) Men is geneigd om de romantiek te associëren met roze, zachte gezelligheid en rustige beleving van seksualiteit: valentijnscultuur, genieten... Dit oppervlakkig en sentimenteel universum komt niet overeen met wat we op de schilderijen zagen. Hierbij speelt het concept **Weltschmerz**, geen eenduidige emotie, niet beperkt tot slechts één facet. Bovendien is het geen pathologische aandoening of depressie. Het is een 'lijden aan de wereld': geen emotie, omdat ze bepaalde emoties doortrekt; ze kan ze bijvoorbeeld vertroebelen. We hebben onze wereld graag zo veilig en rustig dat dit impact heeft op onze zielen. Dit is doorheen de tijd geradicaliseerd (waarschijnlijk te snel!) Weltschmerz geeft ons de mogelijkheid om dit kritisch te bevragen. Je geraakt er niet uit; het laat zien dat de romantiek net niet een zoektocht is naar efficiënte pijnloosheid. Het laat ons wel toe om te ontsnappen aan bepaalde kaders.

Vergelijk dit met Goethes *Die Leiden des jungen Werthers*: een literaire en psychologische dieptelezing van verschillende personages. Werter wil Lotte, die verloofd is met zijn vriend Albrecht. Resultaat: Werter pleegt zelfmoord met het pistool van Albrecht. Werter leed immers aan Weltschmerz, omdat hij Lotte niet kan krijgen. Een vorm van leed legt beslag op hem, wat hij met niemand kan delen; zodoende is hij gedoemd tot eenzaamheid. Zelfs een 'happy end' zou de Weltschmerz niet doen evaporeren! Het tekent namelijk iedereen en is dus in zekere zin een connectie tussen de drie hoofdactoren. Eigenlijk is het plot hier irrelevant en eerder literair!

Weltschmerz is dus een ontologisch (contrast met psychologisch) ongemak met de manier waarop de wereld in elkaar steekt en de manier waarop zij daar aan een greep van subjectiviteit ontsnapt. Een besef van een onoplosbaar lijden.

- B) Een ander vooroordeel is dat de romantiek maximaal een interessante fase geweest is in de Westerse geschiedenis; denk bijvoorbeeld in de 18^e eeuw aan de verlichting (filosofie) vs. het classicisme (muziek). We denken te weinig na bij hoe we de dingen **indelen & benoemen**; de onderliggende assumpties hierbij zijn: a. het is voorbij, b. het heeft zodoende

nog nauwelijks betekenis & c. in andere domeinen van het menselijk denken is het irrelevant. De romantiek heeft iets intrinsiek positief bij te dragen in andere velden dan waar de term traditioneel wordt gebruikt. Dat Hegel in die periode zijn filosofie ontwikkelde is geen historische contingentie! De romantiek heeft wel degelijk iets fundamenteel te zeggen: het opent een **hermeneutiek** om scheidingsprocessen van moderne rationaliteit te boven te komen. Het kan die minstens bevragen en eventueel resources aanboren om vooruit te kunnen. Dit toont ons aan dat enerzijds bepaalde verlichte patronen onherroepelijk tot ons behoren, maar anderzijds en tegelijk het potentieel om ze kritisch (niet Kantiaans als in verder onderscheiden) te bevragen (vb.: de geluksvraag).

De **relevantie** van de romantiek is dan het volgende: het is geen afgesloten kunststroming, wel een sterk inhoudelijk gewicht i.e. het goede van de verlichting behouden, maar de scherpe kantjes er vanaf veilen. De tijd waarin alternatieve pedagogische technieken werden geprobeerd, waarbij de rede niet op de allereerste plek kwam & ook ruimte was voor het gevoel – in de zin van welbehagen – speelt hierbij ook een rol. **De romantiek is een vooruitstrevend paradigma dat ons toelaat in dialoog te gaan met de moderniteit.**

17 oktober

III. De kern van het romantische gedachtegoed

We kunnen de relatie tussen de romantiek uit het verleden en vandaag in volgend punt samenvatten: het is niet alleen iets van het verleden, nee, het geeft ook een inhoudelijke input aan het denken (inclusief ‘geloven’). Dit kan verder uitgewerkt worden a.d.h.v. **ideeënclusters**:

Pattinson over pop- & rockmuziek

De romantiek is **de cultuurhistorische wending naar de vulgariteit**. Merk op dat deze term niet pejoratief gebruikt wordt, het is afkomstig van het Latijnse *vulgus*, volk. Zijn stelling is dat de **Franse revolutie** in de evolutie een keerpunt markeerde in verschillende domeinen van de menselijke cultuur. Doch is er één gemeenschappelijke ‘shift’ weg van het elitarisme, richting het meer volkse. De onderliggende idee is dat er iets substantieel te vinden is in de ideeën van het volk, voor de Franse revolutie was dit ondenkbaar. Zo worden socialisme, democratie... mogelijk op het *politiek domein*. Een ander domein is dat van de *esthetica*: men gaat focussen op dagdagelijkse (volkse) taferelen. Zo worden plots ordinaire dingen (bv. man op wandel in het bos) afgebeeld i.p.v. bombastische statieportretten. Dit leidt tot talloze kitsch: Van Gogh schilderde bv. klompen & aardappelen. Ook vindt een *epistemologische* shift plaats: klassiek

geldt de rede als het beslissende vermogen. Na de Franse revolutie worden ook lagere regionen dragers van belangrijke epistemologische criteria o.a. intuïtie, driften... Tot slot is er *religieus* een verschuiving van een transcendent iets naar wat zich aanbiedt in de wereld. Het draait niet langer enkel om Christus, ook het hier & nu wordt belangrijk. De romantiek biedt een mogelijkheid voor pantheïstische stromingen.

Kortom de romantiek als **keerpunt / draaischijf**: het belang voor het ordinaire vandaag de dag is een vrucht van de romantiek. Ter info: de pop- en rockmuziek gaat over het gemakkelijk laten ingang vinden van simpele deuntjes. Dit gaat bij uitstek over dagdagelijkse dingen, weg van elites. ‘Klassieke’ muziek daarentegen wordt steeds complexer en moeilijk te verteren.

Maarten Doorman: we zijn allemaal door en door romantici.

De romantiek is een set van eigenschappen waarvan het bijna onmogelijk is ze niet op onszelf toe te passen m.a.w. **een dagelijkse ervaring**. De romantiek wordt bovendien gekoppeld aan een drang naar **authenticiteit** en de ervaring dat ik eigenlijk niet wil getaxeerd worden als zijnde ‘typisch’. Neem bijvoorbeeld het Facebookprofiel: iedereen wil authentiek (uniek) zijn en ontsnappen aan de banaliteit. Dit is romantisch! Het verzet tegen de noemer ‘typisch’ en de drang naar authenticiteit. We verzinnen categorieën bij om speciaal te blijven. Vergelijk met de opvatting van *I. Berlin*: de romantiek als een fundamentele episode voor de Westerse cultuur, die als dusdanig kan geïdentificeerd worden. Zowel in haar historische gestalte als in ons ‘romantisch’ zijn dezer dagen (het hier en nu). Dit keert ook terug in reclame! Allemaal dezelfde producten die verkocht worden als zijnde authentiek, uniek, speciaal voor jou. Idem voor de Ikea: “Maak je eigen unieke nestje, maar koop het allemaal bij ons...”

Nikolas Kompridis: spanning tussen analytisch & continentaal:

De discussie tussen analytische en continentale wijsbegeerte is niet de diepste scheidslijn in de filosofie, wel die tussen **naturalistisch & niet-naturalistisch**; beide posities komen voor in de klassieke scheiding. **Naturalisme** is een geloof in het verklarende potentieel van de ‘natural sciences’, zonder dat er nog iets moet bijkomen. Zo kan men bv. alles gaan verklaren op basis van biologische evolutietheorie. De romantiek zou hierbij moeten leiden tot verankering. Merk op dat er een gevaar schuilt in *sciëntisme* (wetenschap verklaart alles) en *syncretisme* (mengen tot diffuus geheel van feiten en gevoel). De **moderniteit** als dusdanig is een **fundamenteel filosofisch probleem**, i.e. het kan niet genegeerd worden! Veel naturalisten gaan hier echter aan voorbij en dat is een probleem. Het zou kunnen dat wat gebeurt in de moderniteit de geldigheid van de wetenschap in vraag stelt. De naturalistische reductionistische positie dreigt

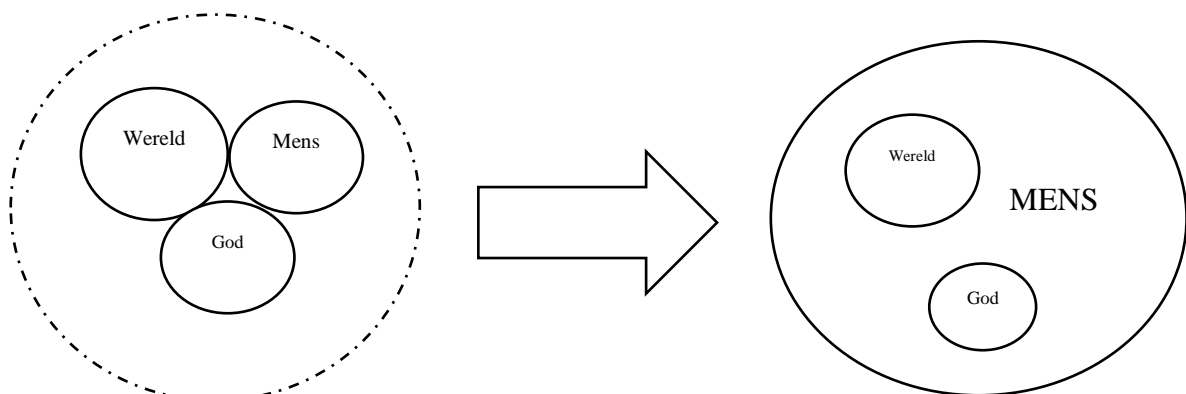

het kluwen van de historiciteit niet te zien. Hiertoe biedt de romantiek een antwoord. Neem bijvoorbeeld de manier waarop je kijkt naar de humanities m.b.v. vragen over de menselijkheid. Moet je de volledige roman lezen (meerwaarde?) of enkel een gebalde samenvatting bekijken? Kunnen we een opvoeding programmeren? Wat is de meerwaarde van echt menselijk contact daarbij? Wat is de betekenis van seksualiteit? Monogame systemen verdringen immers de biologische behoefte! Klopt die stelling of is het naturalistisch reductionisme?

Het gaat om de probleemstelling: zo ook wat is creativiteit, kan de mens iets nieuw creëren of is alles assemblage? We kunnen maar dingen doen cf. onze lichamelijkheid. Zeer belangrijk hierbij is het herontdekken van de betekenis genererende dynamiek van de **natuur** (cf. romantiek): voor naturalisten hangt alles af van *Vernunft*, beheersen. Niet-naturalisten (romantici) zien het problematische daarvan in! Ze gaan niet terug naar de tijd van de sprekende dieren, maar ijveren wel voor een authentiek element dat niet terug te reduceren valt tot het menselijke *Vernunft*. Samengevat gaat Kompridis dus op zoek naar de wortels van de moderniteit, waarbij de romantiek fungeert als een **hermeneutisch middel** om dat in vraag te stellen.

Commentaar bij de drie posities: Louis Dupré

Dupré schreef een trilogie over de moderniteit, wat duidelijk aangeeft dat de moderniteit volgens hem niet zomaar monolithisch is. Het heeft niet enkel te maken met een bepaalde conceptie van rationaliteit (ook al in het Oude Griekenland het geval, cf. Thomas van Aquino). De moderniteit is een volledig herbekijken van de spanning en de samenhang tussen God (theologie), wereld (kosmologie) & mens (psychologie); de drie klassieke elementen van de metafysica. Klassiek waren deze drie domeinen met elkaar verweven. De moderniteit stuurt het evenwicht echter volledig in de war: de mens wordt alomvattend (subjectiviteit), hij zit aan het roer en bepaalt wat kan gebeuren in de wereld en m.b.t. God. Dit brengt problemen met zich mee, o.a. eenzaamheid; je moet het altijd zelf zeggen, want er is geen gesprek of dialoog meer. Er is dus een fundamentele hertekening van dit evenwicht en onderlinge verbanden.

Dupré beschrijft in *Passage to Modernity: an essay in the hermeneutics of nature & culture* **golven van moderniteit**: het tot ontwikkeling komen van de moderniteit heft te maken met een theologische ontwikkeling nl. door God transcenderen te maken i.e. Hem God laten zijn en niet zeggen wat Hij moet doen. Zo werden de raakvlakken uit elkaar getrokken en ruimte gecreëerd voor de mens in het ondermaanse om zijn gang te gaan (vb.: Vesalius). De mens kon afstandelijker gaan staan tegenover de wereld, omdat God werd losgetrokken. Merk op dat godsdienstfilosofie pas mogelijk wordt in een moderne context m.n. als er voldoende afstand is. Deze **golventheorie** stelt dat de interpretatie / kleur van het humanisme onmogelijk gelijkgesteld kan worden met de Verlichting. Laatstgenoemde is niet te reduceren tot de eerste; ze hebben wel hetzelfde water, maar zijn op een andere manier ‘modern’. Romantiek is de derde ‘golf’ van de moderniteit: niet te herleiden tot de verlichting, wel een derde volwaardige gestalte van de moderniteit. Deze poogt enkele evenwichten te herstellen die door de verlichting overdreven werden, m.n. het in vraag stellen ervan. Het is geen radicale terugkeer of verwerping, anders zou het niet ‘modern’ zijn.

De romantiek is **tegengesteld** aan een **scheidingslogica** die we bv. bij Kant terugvinden (Ding an Sich, zuivere vs. praktische rede. De romantiek stelt dit in vraag, niet om het te verwerpen, wel om het te problematiseren. De manier waarop we dingen conceptualiseren is niet neutraal; de romantiek legt vele facetten bloot van onverwerkte / onuitgesproken (verdrukkende?) denkschema’s. De grenzen tussen kennisgebieden zijn poreus (bv.: economie ↔ kunst). Een ander voorbeeld is jouw beleving van een klassieke uitvoering, die zal helemaal anders zijn als er een grote dikke mens voor u zit te stinken. Je kan niet ontsnappen aan de lichamelijke constellatie. De romantiek onderscheidt zich van de verlichting: het brengt **nuance** binnen en is ook normatief: domeinen zouden zich niet mogen inlaten met andere domeinen. De idee is dus dat de romantiek geen tegenbeweging is tegen de verlichting, maar wel een in vraag stellen en trachten te verbreden ervan. Je bent niets met je vrijheid als die niet erkend wordt! Echte vrijheid kan gedacht worden als we ons transcendentiaal wegdraaien; we zijn altijd gebonden. Romantiek is trouwens een geuzenaam: het verwijst naar romanachtig, volgens de wijze van de roman en dus de oorspronkelijke connotatie van onwaar, fictief, verzonnen.

Er is een intrinsieke verbondenheid tussen het Duits Idealisme en de romantiek: de speculatieve systemen van Fichte, Schelling, Hegel hebben een wortel in het worstelen met de scheidingslogica; ze willen iets beter terecht doen aan de totaliteit (das Ganze). Vergelijk de opvatting van Weirden: romantiek heeft te maken met het gevoel dat het eindige zichzelf niet kan uitleggen, noch verklaren. De act legt m.a.w. de vraag naar het oneindige bloot. In het

banale kan het absolute zich manifesteren. Ook het concept *genuine affinity* sluit hierbij aan: de idealisten spreken over alle vormen van ervaring die binnenkomen, niets is irrelevant (ook het volkse niet, cf. Pattinson). Er is focus, diepgang mogelijk om tot een synthese te kunnen komen.

24 oktober

Korte Round-Up:

De romantiek is een denkstijl of methode waarvoor zelfs het banale interessant is: een holistisch denken dat in principe niets uitsluit. Kritisch denken daarentegen maakt altijd al onderscheidingen. De romantiek geldt dan ook als een correctiemechanisme op de verlichting (geen antithese): door een te sterk doorgedreven verlichting verliest men de connectie met de concrete mens, het land waar men woont... (vandaar soms nationalistische kantjes).

IV. Religie & romantiek: uitdieping van een hedendaagse problematiek?

Om vandaag religie te denken, is de romantiek interessant! Religie heeft voor een stuk te lijden onder de inperkende manier van denken: a priori heeft het immers geen relevantie, dus wordt het al ingesnoerd en is veel uitgesloten. *Boudry* situeert de religie bv. enkel binnen het domein van illusies en wanen. De romantiek is een manier van denken waarbij niets irrelevant is! De uitdaging is om alles wat relevant is geordend en relevant te communiceren en te formuleren. Romantici gaan proactief op zoek naar velden van perceptie waarop te weinig wordt ingezet. Het is dus niet anti-systematisch, in tegendeel! Vandaar de zelfde bloeiperiode als de Duitse idealisten (systeembouwers), waar men in de 20ste eeuw zal inzetten op anti-systeemdenken (cf. Levinas – totalité & infini). De romantische vorm van denken toont een **andere weg**: het systeem is niet totalitair, authenticiteit is nog mogelijk. Systeem & synthese duiden immers op samenhouden. Precies bij de veelvuldigheid van mogelijkheden om dingen te kunnen zien, is de romantiek zinvol. Zij is uitermate belangrijk om religie vandaag ter sprake te brengen.

Er zit een **vitalistische ondertoon** in de romantiek met één categorie voorop: **het organisme**. Dit is een vraagstuk met de bundeling van drie disciplines voorop m.n. filosofie, theologie en ideeëngeschiedenis. Er zijn hier twee belangrijke namen: Spinoza & Fichte om te verklaren hoe de romantiek een organisch denken heeft kunnen ontwikkelen. Historische noot hierbij is dat er eind 18^e eeuw enorme polemieken heersten rond deze auteurs nl. de *Pantheismusstreit* rond Spinoza & de *Atheismusstreit* rond Fichte. Iedereen onder intellectuele kringen wou er iets over weten en een standpunt innemen. Spinoza was een underground figuur die in die tijd niet gelezen mocht worden, vandaar des te aantrekkelijker (illustratie: de film ‘Death Poet Society’).

De *Pantheismusstreit* ging over het feit dat de oude Lessing net voor zijn dood toegegeven had dat hij een Spinozist was. Via M. Mendelson zijn die ontboezemingen viraal gegaan in tijdschriften die gelezen werden door de intelligentsia. Het pantheïsme stond hierbij op het spel; dit wordt duidelijk gemaakt via een slippery slope en uiteindelijk geassocieerd met immoreel gedrag. Het pantheïsme gaat immers om het verwerpen van het onderscheid tussen scheppen & schepping. Theïsme daarentegen zegt dat de grondslag van de schepping niet de schepping zelf is. Veel verlichtingsfilosofen zijn deïst en zien de schepping en de schepper als twee aparte dingen.² Er is een transcendent principe dat moet garanderen dat het goede beloont wordt en schoon is, terwijl het slechte lelijk is. Hoe dan ook toont de wereld aan dat het slechte bekorend kan zijn. Zodra er geen transcendent principe meer is, het fundamenteel wordt verworpen, dan is het hek van de dam! De pantheïst kan de moraal niet meer gronden en resulteert in relativisme.

Het grote verschil met de *Atheismusstreit* is dat Fichte, een groot redenaar van armen huize, nog in leven was. Hij had een kans gekregen van de Protestantse Kerk en zijn carrière was te danken aan de inbreng van Kant. De verwachting in die tijd was dat de meester uit Königsberg een kritiek zou schrijven op de religie. Fichte was hem echter voor (maar is anoniem verschenen!) Het werk is ‘Kantiaanser dan Kant’ volgens commentatoren. De kern ervan is dat je zelf ethisch gedrag moet ontwikkelen (cf. Kant). Nadien kreeg Fichte een universitaire positie in Jena, waar hij *Wissenschaftslehre* publiceerde, met al meer kritiek jegens Kant. De *Atheismusstreit* draait dan rond de beslissing om **Fichte** toch te **ontslaan**, omdat hij atheïstisch zou zijn. Hij had immers in bepaalde geschriften laten uitschijnen dat moraliteit samenvalt met morele principes in de werkelijkheid. God is niet meer dan een zwevend gebeuren tussen verschillende facetten van de moraliteit. Opnieuw is vooral de weerklank van deze polemiek belangrijk!

Beide personen hebben een positief punt en een kritiek, die zich tot elkaar verhouden als communicerende vaten cf. volgende tabel:

Spinoza (Pantheismusstreit)	
+) Monisme	-) statisch, geen vitaliteit
Fichte (Atheismusstreit)	
+) vitaliteit - <i>Wissenschaftslehre</i>	-) weg van het alledaagse

² Een geseculariseerde visie: scheiding tussen praktisch & theoretisch.

Aantrekkelijk bij **Spinoza** is het *monisme*, de idee dat er één mogelijke werkelijkheid is tegen de achtergrond waarvan alle ervaringen kunnen gebeuren. Verschillende modi in één werkelijkheid dus. Ook een gevolg daarvan wordt geapprecieerd nl. de zin van het zijn zit in die ene wereld vervat. Bij hoe de wereld ‘werelt’, moet je jezelf neerleggen. Er ontstaat een **zijnsethiek**: wat goed is, is in het zijn zelf aanwezig. *Deus sive natura*: er moet geen spagaat ontstaan tussen wat over God of de natuur gezegd wordt.

De kritiek die men op **Spinoza** levert is dat de onderliggende eenheid van de substantie **te statisch** wordt opgevat. Het leeft niet en is gewoon aan het zijn. Voor de romantici is er te weinig vitaliteit, Spinoza bleef te schatplichtig aan de naturalistische filosofie van Descartes. Vandaar de nood aan een dynamiek binnen het monisme dat als groot nadeel een deterministisch wereldbeeld had, waarop de zijnsethiek was geënt.

Aantrekkelijk bij **Fichte** is dat hij de ideale spreekbuis was van een groeiende kritiek t.a.v. Kant (niet om hem te verwerpen, maar als correctie op zijn overdrijving). Vooral de radicale scheiding tussen de twee domeinen is een probleem bij Kant: noumenaal vs. fenomenaal enz. Met Fichte kan men die scheidingen te boven komen en het Spinozistisch monisme behouden zij het dan **geanimeerd**. Dit komt terug in zijn *Wissenschaftslehre*: geen wetenschapsfilosofie, wel een soort van ‘logos’ trachten te achterhalen, m.n. het principe dat weten überhaupt mogelijk maakt. Men spreekt over ‘wetenHEID’ i.p.v. wetenschap. Het gaat erom het principe te achterhalen van alle weten in gelijk welke gedaante (bewust/onbewust, ...). Zelfkennis maakt geen onderscheid tussen het object en het subject van het denken. Dus is kennis geen betrachting om de vreemdheid van iets anders a posteriori te verklaren. Alle weten is best zelfkennis (cf. *Ich*), want er is geen verschil tussen object & subject. Deze zelfkennis en de invulling van het *Ich* is voor Fichte het **ideaal van de vrijheid**.

De kritiek die men op **Fichte** geeft is dat er een **verlies** is aan common sense **evidenties**. Het transcendentaal gezwets gaat te ver weg van het alledaagse gebeuren. De romantiek kies niet en gaat op zoek naar de complexiteit tussen de twee, vandaar de kritiek dat Fichte te **abstract** is.

Een organisme is omvattend & zelfstandig; het is tegelijk iets complex (vele aspecten) met samenhang. Dit moet gecontrasteerd worden met mechanisme. Zo helpt de organismemetafoor als een sleutel om te speuren naar systemen die mechanistisch zijn geworden om ze zo onder kritiek te plaatsen. ‘The human touch’ gaat al te vaak verloren... Er is te weinig levenskracht, vitaliteit, vrijheid; het is allemaal te droog en te gebonden geworden! Dit kunnen we illustreren:

- a) **Citaat van Kant:** de manier van bewegen verschilt fundamenteel; denk bijvoorbeeld aan dierlijke voortplanting vs. het produceren van een auto.
  - a. *Bewegende Kraft:* mechanisme → beweegt, maar creëert niet.
  - b. *Bildende Kraft:* organisme creëert, brengt voort.
- b) **Nogmaals Kant:** waar ligt de genese van de creativiteit? Het is een beetje het verschil tussen sinaasappel en sinaasappelconfituur zo u wil:
  - a. *Analagon des Kunstes:* oorsprong ligt buiten zichzelf; iets dat vervaardigd is.
  - b. *Analagon des Lebens:* leven blijft zichzelf voortbrengen.
- c) **Paulus** in de brief aan de Korintiërs: over het lichaam met veel lichaamsdelen → focus op samenhang.
- d) **Schelling:** probleem bij Kant is het feit dat hij a priori beslag wil leggen op de wereld. Voor Schelling is er altijd een tegenover; hij wou niet zozeer a priori orenen, maar wel a posteriori door mee te gaan met de gang van het zijn.

28 november

Toepassing: teksten uit de periode van de Romantiek

In dit tweede luik passen we de relevantie van de romantiek toe voor de religie op een paar (clusters van) thema's, zoals gezien staat de romantiek in een spanningsverhouding t.o.v. de verlichting. We kunnen inspiratie putten uit de romantiek om een antwoord te bieden op wat religie vandaag onnoemelijk moeilijk maakt. We behandelen **drie thema's** die een connectie leggen tussen een filosofisch geïnspireerde geest en het tijdsaanvoelen: kennis (tekst van Baader), ervaring van religie (Schleiermacher) en liefde (Baader).

I. Baader: verbreding van de notie 'Kennis'

Het is belangrijk om het **beroep op de 'rede' in perspectief** te kunnen plaatsen. Wanneer de (exacte) wetenschap niet het alleenrecht kan claimen op wat kennis is – nochtans aanname in veel discours – ben je snel uitgepraat over de waarde van religie. Er speelt op dat domein immers geen efficiënte causaliteit. Men kan bijvoorbeeld het scheppingsverhaal afzetten tegen de Darwinistische leer, dan is men snel klaar met God. Betekent dit echter dat Genesis niets bijbrengt tot het bestuur van de wereld? Cf. Kompridis: reductionistische tegenover niet-reductionistische filosofie, dan is het interessant om te observeren dat de verschillen tussen beide op zich niet gemaakt worden op basis van rationaliteit; het is eerder een kwestie van **attitude**, hermeneutische welwillendheid.

Concepten:

Baader is een typische romanticus: hij heeft overtuigend aangetoond dat bepaalde modellen niet de enige vorm zijn van legitieme kennisvergaring. Het Kantiaanse synthetische a priori is slecht één manier om tot inzicht in de werkelijkheid te komen. Een fundamenteel concept voor de epistemologie van Baader is dan ook **relationaliteit**, alwaar de klassieke epistemologie uitgaat van een soort verdingelijking (Dinghaftigheid); het gaat daar immers steeds over ‘objectus’ i.e. hoe versta je een ding, veel minder over toestanden (bv. de biljartballen van Hume). Vandaag is die Dinghaftigheid ontoereikend om bepaalde dingen te vatten, bijvoorbeeld psychische ziektes (context, situatie) of ook de klimaatcrisis. Deze **reductie tot monocausaliteit** is ethisch **problematisch** geworden, bijvoorbeeld “het is de schuld van de joden, Marokkanen...!”

Relationaliteit is m.a.w. fundamenteel, wat hiermee samenhangt is de **bundeling van relaties**. De relatie kan niet het laagste zijn, cf. Hendrik van Gent over triniteit: de relatie tussen de Vader, de Zoon en de Heilige Heest is het hoogste, niet het laagste! Er is altijd al voorafgaand aan de eigenheid van iets/iemand relationaliteit/verbondenheid. Vooraleer je er bent, is er al familie. Idem: burgers zijn al geconnecteerd door eenzelfde staat, vooraleer ze in relatie treden. De *relatio* gaat vooraf aan de *relata*.

Een ander sleutelconcept is **participatie**, deel hebben aan iets. Voor iets geïndividualiseerd wordt, is er al relatie; merk hier de Platonistische ondertoon op! Er is een Zijn waaraan alle zijnden deelnemen, dit gaat vooraf aan het zijn van de zijnden. Het is de metafysische vertaling van de relationaliteit.

Verder ook **concordantie**: de operationaliteit en het streven naar convergentie dat gestuurd wordt door de synthesecapaciteit van het hart van de mens. Er zijn verschillende vermogens (wil, passie, verstand, emotie, zelfbehoud... waarmee de mens is uitgerust; die hebben ook met elkaar te maken. Als iemand bijvoorbeeld echt walgt van iets, dan is dat dieper dan enkel op basis van emotionele capaciteiten. Stel dat iemand passioneel bezig is met Noord-Zuid-relaties, dan zit dat verankerd in die persoon via verschillende individuele menselijke vermogens. De systematiek van die zaak kan goed geduid worden met concordantie, wat veel sterker is dan deductie. Alle levenskeuzes en brede ervaringen hebben te maken met concordantie.

Receptiviteit: kennis betekent voornamelijk ontvankelijk zijn, aangedaan worden. Anders dan de assumptie bij Kant, Descartes e.a. dat kennis berust op een autonoom subject; is dat bijvoorbeeld wel genoeg om liefde te kennen?

Tot slot **permeabiliteit**: kennis is doorlaatbaar. In de realiteit kom je zuiverheid nooit tegen, mooi gescheiden laagjes zijn louter constructie.³ Wie is zuiver man of vrouw? We hebben allemaal wel ‘trekjes’ van beide in ons.

Tekst:

We lezen geen historisch kritisch werk, dit heeft te maken met de **relatieve marginaliteit** van Baader. Hij was op het einde van zijn leven niet meer zo populair op maatschappelijk vlak, omdat zijn nieuwe vriendin 46 jaar jonger was dan hijzelf en bovendien van lagere afkomst was. Volgens zijn teksten zag hij ze oprecht graag en was het geen stereotiepe ‘oude snoeper’. Een tweede reden is zijn **tegenstand** ten aanzien van het **ultramontanisme**.⁴ Hij had een schare van volgelingen, waaronder Hoffman die het oneens was met Schopenhauer. Via hem is de tekst van Baader die wij lezen overgeleverd. Er was een dispuut toen de Maximilianen de Universiteit verhuisden in 1826 naar München en Schelling werd aangetrokken.⁵ Baader kreeg ook een leerstoel van professor met hoog aanzien, maar zonder beslissingsmacht, wat Schelling wel had. De commissie die Hoffman moest toelaten tot het doctoraat, werd tegengehouden door die Schelling... Een derde reden voor de onbekendheid van Baader kan zijn **slechte schrijfstijl** zijn: hij publiceerde geen grote filosofische werken, maar eerder artikels en cursiefjes. Onze tekst is gebaseerd op een tekst uit 1809, toen was hij nog bezig met z’n carrière als mijnbouwer. In deze tekst komen zijn latere gedachtes al programmatisch aan bod. Merk op dat getuigenissen melden dat Baader mondeling heel indringend was (helaas schriftelijk eerder confuus)...

- Als kennis niet verankerd is in geaffecteerd worden, is het een losgeslagen projectiel. Kennen kent verschillende niveaus: het gekende (het ich-denke) en het kennende. De mens is het gekende van de kenner, vooraleer hij zelf kenner wordt, van iets dat ook gekend wordt. **De mens is zowel kenner als gekende.** Het affect van échte bewondering vinden we terug in de tegenstelling tussen *admirare* & *mirare* (mirroir) m.a.w. de mens is iets waarin iets goddelijk weerspiegeld wordt. **Bewondering zit gespiegeld in de kenact zelf:** God echt leren kennen, heeft te maken met bidden tot God (doxologie: eer brengen). De idee van de spiegel wordt bovendien ook gekoppeld aan ‘speculum’, *speculare* i.e. heel aandachtig kijken, in het oog houden.

---

³ Baader had aanvankelijk mineralogie gestudeerd; hij was bekend omwille van zijn mijnbouwtechnieken.

⁴ Over de Alpen: dogma van de onfeilbaarheid van de Paus, Vaticaan beslist cf. Pius IX & Leo XIII.

⁵ De Maximilianen investeerden vooral in cultuur en het intellectuele leven; ze zagen München als het nieuwe Athene.

- Show der Gestalt: vormgeven van het gekende; Baader speelt met spatiale beelden (omhoog of omlaag). Het onderscheid tussen mechanisch en organisch bestaan is heel belangrijk, alsook het **Gestalt** (vorm, cf. Aristoteles). Er is een **binnen- en buitenperspectief**: iets krijgt van binnenuit vorm, of het wordt opgelegd. Druk en begonden heeft te maken met doorlaatbaarheid: wat mij affecteert, moet geconcodeerd worden met wat er al is. Zo niet, wordt de druk te hoog, zoals wanneer je op een bain marie drukt en het water eruit stroomt... *Sich gestaltten in*: de mediatie van een Gestalt die in mij doorwerkt. Informatie wordt niet gezien als een serie weetjes, maar als **forma-in**: vorm van iets wordt gegrond doordat het als wortels in de aarde ingroeit. Bijvoorbeeld een moeder die haar kind begrijpt, is niet enkel het resultaat van logische deducties, maar van een dynamische organische vorm van kennen. Indien mechanisch, blijft de druk, ‘dwang’! Echte kennis transformeert cf. begrip *karakter* i.e. een stempel die op jou gedrukt wordt.
- De **kern van de tekst** vinden we terug bij stelling 14 nl. **Gods lust** om zichzelf in zijn gelijkenis te bezitten. Lust is een opvallend woord omwille van de seksuele geladenheid (vreselijke vlezigheid). Baarder anticipeert hiermee om buiten strikte Thomistische rationale kaders te treden. Het gaat om een **drive**: God wil zich verenigen met de mens, ja, misschien zelfs geslachtsgemeenschap. Het gaat hier natuurlijk om een manier van denken over kennis waarmee een echte drive niet meer radicaal in tegenspraak staat. God wou zich persoonlijk bemoeien en het sturen van Zijn Zoon was niet te veel. God is mens geworden! Nabijheid is omgekeerd, dichterbij de mens kan Hij niet komen. De basis is dat God de mens schept, die het snel verkorven heeft, maar door die incarnatie wordt de mogelijkheid tot verlossing geïnstalleerd. Hierbij aansluitend is de betekenis van de **naam** in de christelijke traditie. In naam van iemand handelen betekent niet uit eigen initiatief; het duidt op de **totaliteit** van de kracht. Onze naam bezoedelen, is de gehele persoonlijkheid kwaad aandoen. Hier speelt ook het idee van ambassadeurs: de engelen vertegenwoordigen God zelf.
- De morele wet bij Kant moet geïnterioriseerd zijn, volgens Baader, anders is het ‘dwang’. Hetzelfde geldt voor religieuze waarheid, veel mensen denken dat je louter dogma’s moet aanvaarden... Er is echter een **ander model** mogelijk!

II. Schleiermacher over de religieuze ervaring

Het thema hierbij is **de religieuze ervaring**, Schleiermacher heeft een solide en overtuigende visie (inclusief argumenten) op hoe religie kan binnenkomen en vandaag belangrijk is. Voor zijn tijd was religie zelf-evident. Als postkantiaan is hij in een bevoorrechte positie om religie te beschrijven als ‘fenomeen’ dat object kan worden van een filosofische reflectie. Het ontstaan van de godsdienstfilosofie als discipline veronderstelt immers afstand! Schleiermacher bevindt zich op een ideeënkruispunt. De religieuze ervaring is iets dat op **paradoxaal wijze** hypersingulier is en dus universeel. Het is een intrinsieke transcendente mogelijkheid, i.e. altijd, overal, door gelijk wie mogelijk. Hij kwalificeert de religieuze ervaring nauwelijks inhoudelijk, want het valt buiten de theoretische rede. De religieuze ervaring is ook niet gebonden aan tijd, noch ruimte, noch aan voorstellingen. Neem bijvoorbeeld *de maagdelijke geboorte van Jezus*, dit clasht met een biologische voorstelling. Als je dit echter laat clashen, schrijf je het in binnen het kader van de theoretische rede. Daar draait het niet om in de religieuze ervaring; religie en religieuze ervaring worden **buiten de theoretische rede** geplaatst.

De figuur van Schleiermacher

Hij wordt getypeerd als de **Kerkvader van de 19^E eeuw**, wat wijst op een groot respect voor zijn figuur. Kerkvaders zijn zij die de christelijke kerk en het christelijk geloof hebben uitgelegd voor de intrede van de donkere middeleeuwen (Augustinus, Thomas). Schleiermacher was een jonge, gedreven intellectueel, die naar een kostschool van piëtistische protestanten werd gestuurd om zich te ontwikkelen. Vroomheid via diepgaande Bijbelstudie, in connectie met alle andere mogelijke talenten, was daar het fundament van de eigen persoon. Hoe dan ook, voelde Schleiermacher zich er ongelukkig. Hij vertaalde de dialogen van Plato naar het Duits! Hij maakte ook deel uit van de groep intellectuelen die na het débacle met Napoleon de Pruisische Staat uit de as liet herrijzen. In die hoedanigheid bekleedde hij o.m. de functie van pastor. Hij voerde veel impliciete conflicten met zijn tijdsgenoot Hegel over o.a. de staat, processen van het denken... Merk op dat er veel Franse aanwezigheid bleef na Napoleons doortocht: de saloncultuur, Franse namen (Hugenoten)... Het boekje dat wij lezen is dan ook ontstaan uit zulke salongesprekken over de toekomstmogelijkheid van theologie en religie.

Belangrijk bij dit werk is dat het gaat om **redevoeringen** aan de welopgevoeden onder haar (= van de religie) verachters. Hij richt zich dus tot zij die religie verachten, maar er toch iets over te zeggen hebben. Het zijn redevoeringen (literaire techniek), maar er is nooit teruggevonden

welke concrete figuren hij op het oog had. Deze techniek zorgt ervoor dat de tekst levendig wordt en geen droge literatuur blijft. Ook komt Schleiermachers kennis van Plato naar voren door het gebruik van de dialectische methode. Hij beoogt – op uitnodiging van zijn vrienden – een theorie te ontwikkelen die de waarde van religie met vuur duidelijk wil maken: hij doet twee zaken nl. enerzijds positie kiezen buiten de rede & anderzijds een levendige schrijfstijl hanteren om zich te richten naar een publiek.

Tekst

Er zit in de tekst een **spanning** die niet opgelost wordt: van zodra je een religieuze ervaring hebt, kan je er eigenlijk niet over spreken, want dan zou je het binnentrekken in de rede. Schleiermacher maakt ook dezelfde redering m.b.t. de *praktische rede*: het ankerpunt van de religie heeft niets te maken met praktische, noch theoretische rede. Dit heeft te maken met de typische manier waarop romantici afrekenen met Kant (zie ook de discussie met Fichte).

Het wordt fenomenologisch nooit duidelijk wat Schleiermacher op het oog heeft met de religieuze ervaring.⁶ Religie zelf wordt niet gemotiveerd of gerechtvaardigd door een ‘nut’. Is dit dan een sterk argument voor religie vandaag? Moet je religie vooral ‘voelen’ los van elke inhoudelijke voorstelling?

19 december

III. Baader over de romantische liefde

Inleidend

De romantische liefde heeft te lijden onder stereotiepe vooroordelen zoals o.m. de kaarslichtdinerreputatie en Valentijn. Op filosofisch en psychologisch niveau is de romantische liefde in die zin zelfs gevaarlijk, want men idealiseert de ander zodanig dat de eigen persoonlijkheid evaporeert, i.e. geabsorbeerd wordt door de ander. Dit is een verderzetting van de verliefdheid: altijd in de aanwezigheid van de ander willen vertoeven. Dergelijk verlangen zou in de romantische liefde verdergezet worden. De romantische liefde is een realiteit waarvan de grenzen niet bepaald worden door grenzen tussen personen. Het is een kwalificering van een verhouding tot de werkelijkheid, waarbij minstens één persoon betrokken is. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de een verhouding tot de congregatie: een Benedictijn kan van zijn abdij houden. Ook kan je op romantische wijze van een stad, streek of de natuur houden...

---

⁶ Merk hierbij op dat de notie *Anschauung* in het Duits idealisme overal gebruikt wordt, zonder duidelijke betekenis. Geldhof vergelijkt het met het woordje ‘context’ dat je vandaag ook overal ziet opduiken. Het kan zonder dat de descriptieve rede operatief moet zijn.

Opstap tot de tekst

De titel luidt *40 Sätze aus einer religiösen Erotik*, dit heeft echter niets te maken met softporno! De suffix “-ik” betekent niet dat het gaat om een discipline, wel over een abstrahering van het discours van de ‘Eros’. Baader beschrijft 40 aforismen met betrekking tot een religieus (christelijk) verstaan van de liefde.

A. Nygren zet twee dimensies van liefde tegenover elkaar af m.n. de *agapè* en de *eros*:

- Agapè (~ caritas): ideaal van de christelijke liefde, ontdaan van elke vorm van aardse lust of het streven naar satisfactie; is niet uit op het terugkrijgen.
- Eros (~ amor): liefde die iets terugverwacht volgens ‘do ut des’.

Volgens Nygren is er overal te veel eros aanwezig, die moet ingeruild worden voor agapè. Dit geldt bijvoorbeeld voor de aardse liefde tussen huwelijkspartners, die huwelijkspreken krijgen over ‘goede & kwade dagen’. **Benedictus XVI** schrijft kort daarop een encycliek getiteld *Deus caritas est* en stelt daarin de radicale adequaatheid van dit onderscheid in vraag. **Baader** maakte dat onderscheid echter een eeuw geleden ook niet! Het is onmogelijk om 100% agapè of 100% eros te zijn. conceptueel kan je het proberen te onderscheiden, maar fundamenteel zijn ze nooit volledig uit elkaar te halen. Een mooi voorbeeld hiervan is *Moeder Theresa*: zij geldt als het schoolvoorbeeld van agapeïsche liefde, want in haar jonge jaren ging zij de straat op om stervenden op te vangen. Hiervoor wou zij geen geld, macht, prestige etc! Ze verklaarde echter zelf dat ze het niet zou doen “als ze niet elke dag de Heer zou ontvangen”, wat erop duidt dat zij gevoed werd door de eros. Een ander voorbeeld is dat van de Alzheimerpartner: de agapè komt naar voren als de eros verdwenen is. Men blijft toch zorgen voor de aftakelende partner, wat veel verder gaat dan louter het erotische. Het **romantische** hieraan is zowel systeem als levendigheid, vandaar dat de beide dimensies verbonden zijn. Mensen leven niet zo contingent dat het er niet toedoet wie aan het altaar staat (en dus tegen wie je jouw huwelijksgelofte aflegt)!

Tekst

Kun je een algemenere religietheorie denken – ook vandaag – zonder confessionele identiteit prijs te geven? Baader brengt meteen God binnen in de tekst, met het verschil tussen de mens en God. De vraag blijft of we religie vandaag algemeen een plek kunnen geven of dat het alleen kan binnenkomen via het confessionele.

Belangrijk is de idee van een **fundamentele mogelijkheid tot verzoening** met God! Dit is tevens de begronding van de hoop. Het is krachtiger dan een louter herstel. De komst van

Christus is niet de komst van de ‘loodgieter’, het is een loodgieter die een volledige badkamer installeert. De genade van God herstelt het beste in de mens en stelt hem in staat om veel verder boven zichzelf heen te rijden. De kracht van het verlossingsinitiatief is sterker dan die van het scheppingsinitiatief.

Inhoudsopgave

INLEIDEND COLLEGE	1
I. <i>Doelstellingen</i>	1
II. <i>Cursus (concreet)</i>	4
III. <i>Examen</i>	4
DE ROMANTIEK	4
I. <i>De romantiek in beelden: welke klemtonen worden gelegd?</i>	4
II. <i>Vooroordelen over de romantiek?</i>	6
III. <i>De kern van het romantische gedachtegoed</i>	7
IV. <i>Religie & romantiek: uitdieping van een hedendaagse problematiek?</i>	11
TOEPASSING: TEKSTEN UIT DE PERIODE VAN DE ROMANTIEK	14
I. <i>Baader: verbreding van de notie 'Kennis'</i>	14
II. <i>Schleiermacher over de religieuze ervaring</i>	18
III. <i>Baader over de romantische liefde</i>	19
BIJLAGE: WERKEN VAN C.D. FRIEDRICH	23

Bijlage: werken van C.D. Friedrich

